

Hjorddalgård

- en boplads fra ældre jernalder

Claus Frederik Sørensen
og
Dorthe Kaldal Mikkelsen

Viborg Stiftsmuseum 2009

Bygherrerapport nr. 30

Bygherre: Betina og Torben Jensen

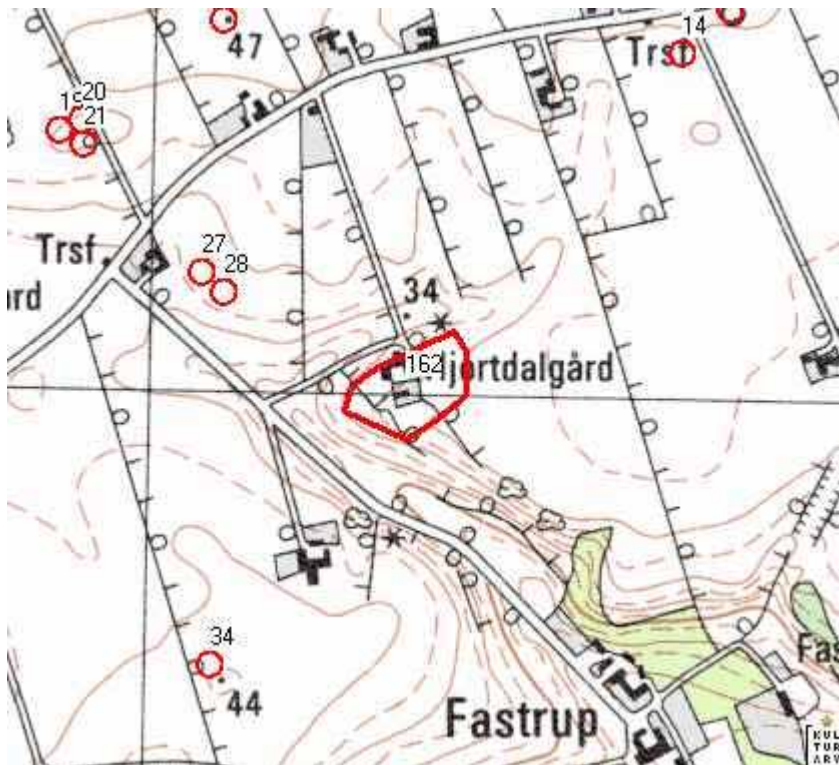
ISBN 978-87-87272-73-5

Indledning

Hjordtdalgård er beliggende umiddelbart nord for Fastrup (figur 1) og ikke langt fra Tjele Langsø. I området er registreret mange gravhøje, men der er ikke tidligere registreret omfattende spor af bebyggelse. Gården ligger på et lille 'næs' på kanten af et højdedrag. En dyb slugt, der tidligere synes at have været ret fugtig med engarealer, findes lige vest for gården. En sådan placering har ofte været foretrukket til oldtidens bosættelser.

Da ejerne af Hjorttdalgård skulle opføre en ridehal lige vest for gården, foretog Viborg Stiftsmuseum en arkæologisk prøvegravning. Herved blev der fundet bebyggelsesspor: hustomter og gruber anvendt til forskelligt formål.

Bebyggelsessporene er fra tiden omkring Kr.f. (ældre jernalder).

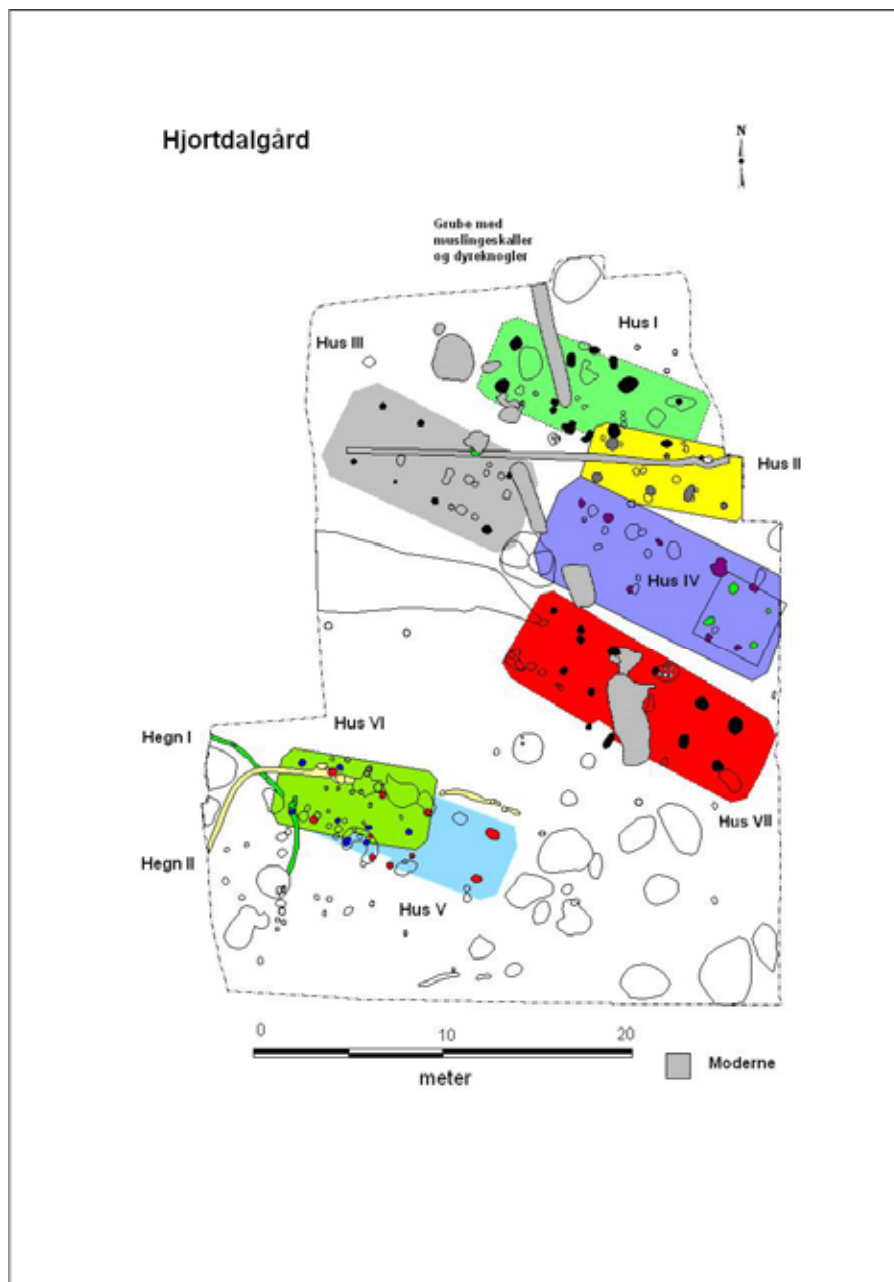

Figur 1. Hjorttdalgård. Bopladsområdet er indtegnet med rødt. De røde cirkler er registrerede gravhøje.

Ifølge den nye museumslov er det museets vigtigste opgave at arbejde for at bevare væsentlige fortidsminder for eftertiden. I dette tilfælde var det imidlertid ikke muligt at flytte anlægsarbejdet væk fra området med fortidsminder, som derfor blev udgravet.

Undersøgelsens resultater

Der blev udgravet i alt 8 hustomter, 7 langhuse (husene I-VII) og et mindre hus samt 2 hegnsførløb (hegn I-II), og adskillige gruber til forskelligt formål, her iblandt en affaldsgrube med velbevarede dyreknogeter og muslingskaller (figur 2). Bebyggelsen kan dateres til tiden omkring Kr.f. på grund af hustomternes udformning og keramikken, der blev fundet i stolpehuller og gruber.

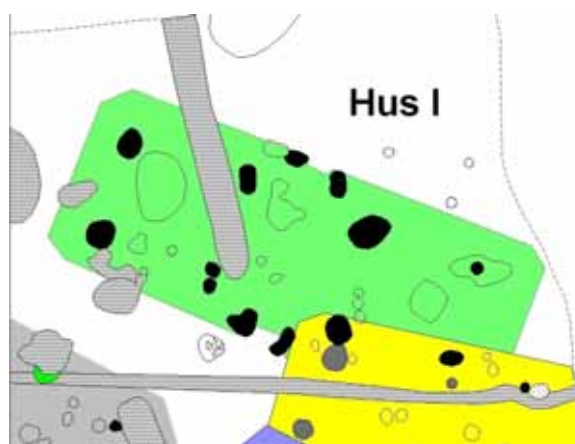
Figur 2. Oversigtsplan over udgravningsfeltet, huse, hegn m.m.

I ældre jernalder var bebyggelsen organiseret i små landsbyer på 8-10 gårde. Når en gård eller et hus var udtjent, byggede man et nyt tæt ved det gamle. Bebyggelsen på Hjortdal gård har ligget der i mindst fire faser, d.v.s. husene er fornyet mindst tre gange. I det ca. 1.000 m² store udsnit af landsbyen er der spor efter to-tre gårde.

En gård fra den tid har typisk bestået af et øst-vestorienteret såkaldt langhus med bolig i vestenden og stald i østenden. Ved husets midte har der været et indgangsrum med adgang fra både nord og syd, hvorfra man har kunnet gå ind i henholdsvis boligen og stalden - altså vil sige en fælles indgang for mennesker og dyr. Foruden langhuset, som har været gårdens hovedhus, har der været en eller to mindre økonomibygninger

Gruberne, der især koncentrerer sig sydøst for gårdene, har haft forskelligt formål. En del af dem er såkaldte materialegruber, hvor der er hentet sand og ler som materiale til husbyggeriet. Husene har haft lerklinede vægge og lerstampede gulve. Leret blev magret med sand inden det blev brugt.

Siden er gruberne blevet fyldt op med affald blandt andet fra husholdningen. Derfor indeholder de ofte lerkarskår fra ituslåede kar.

Figur 3 viser den nordligste gård (grøn) i målestoksforholdet 1:200.

Husene er såkaldte 3-skibede langhuse. Det kaldes de, fordi den tagbærende konstruktion har bestået af to parallelle rækker af parvist satte stolper, som deler huset i tre dele (skibe, jf. betegnelserne "midtskib" og "sideskibe", der bruges om opdelingen af kirkerum).

Husene varierer i længden fra 9 til 15 m og har været ca. 5,5 m brede. Det vil sige, at der har været mellem 50 m² og 80 m² under tag i langhusene, som har rummet både bolig og stald. Hertil kommer oftest mindre økonomibygninger, som har været på omkring 16-20 m². Sådanne er ikke registreret på Hjortdalgård, men det kan skyldes deres placering i forhold til hovedhuset.

Dog er der registreret et anlæg bestående af 4 stolper sat i et kvadrat, en såkaldt staklade, sikkert anvendt til opbevaring af afgrøder, jf. figur 5. Denne type økonomibygning har været kendt fra omkring 1000 f. Kr. og til langt op i historisk tid.

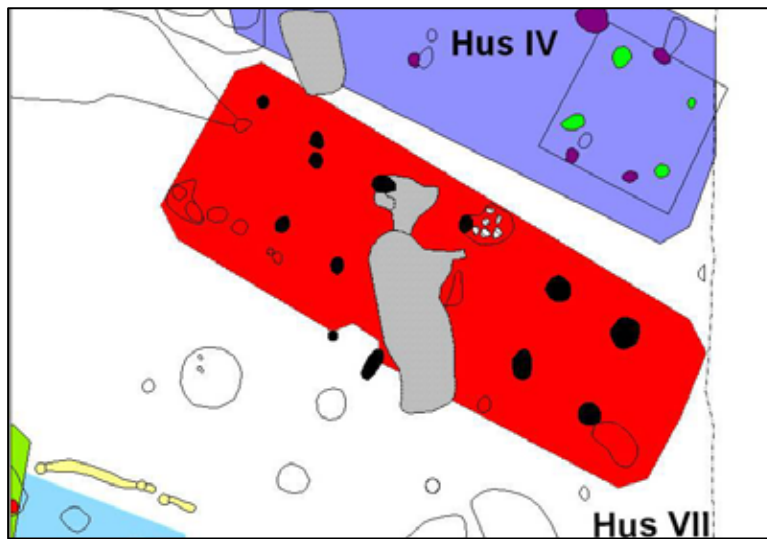
Husdyrholdet har antagelig bestået af nogle får og et par stykker kvæg. På markerne er der blevet dyrket byg, havre og hvede samt formodentlig også sæddodder og hør. Sæddodderen er især blevet dyrket på grund af sine meget olieholdige frø.

Figur 4. Karside med rester af en hank, som blev fundet i et af husene. Skåret er 7 cm bredt.

*Figur 5. Eksempel på en staklade fra nyere tid. Fire stolper sat i et kvadrat og med et tag, hvis højde kan reguleres op og ned af stolperne, afhængigt af mængden af afgrøder.
Efter Zimmermann 1991.*

Figur 6. Gården her (Hus VII) har – i modsætning til den nordligste går (Hus I) - 3 sæt tagbærende stolper i såvel bolig som stald. Det betyder, at boligen har fået et ekstra rum og sandsynligvis er yngre end Hus I. Desuden ses rester af et indgangsparti mod syd. Planen er i målestoksforholdet 1:200.

Figur 7. Rester af en såkaldt ildbuk af ler. Ildbukkene optræder som regel parvist og har antagelig været brugt i på ildstedet som holder for stegespid og eventuelt andet husgeråd. Ildbukken her mangler sine "ben", jf. brudene nederst. Stykket er 14 cm langt.

En af de mange gruber på bopladsen skilte sig ud fra de øvrige ved sit indhold af muslingeskaller og dyrekogler. Den var placeret nordligst i udgravningsfeltet, jf. figur 2.

Gruben var 1 meter dyb og var blevet fyldt op løbende. Således lå muslingeskallerne fordelt i mindre bunker – som svarende til et måltid - der blev spist for ca. 2000 år siden. Måske stammer de fra den nærliggende Tjele Langsø.

Figur 8. Muslingeskaller fra en af gruberne ved den nordligste gård. De viser, at man formodentlig også har hentet bidrag til de daglige måltider i den nærliggende Tjele Langsø.

Figur 9. Dyrekogler som stammer fra samme grube som muslingeskallerne ovenfor. Knoglerne er spaltede, så man har kunnet tage marven ud.

Hjordtdalgård i et lokalt perspektiv

I forbindelse med udgravningen ved Hjorttdalgård har vi fået vigtig ny viden om den forhistoriske bebyggelse i området ved Tjele Langsø i ældre jernalder. Det er første gang, at en sådan jernalderboplads er udgravet her nord for Tjele Langsø. Der er tidligere udgravet en lille plads umiddelbart vest for Hjorttdalgård (ved Kærsminde), som kan have været forgængeren for bebyggelsen ved Hjorttdalgård.

Ca. en kilometer øst for bopladsen er fundet en enkelt grav fra tiden lige efter Kr.f. (ældre romersk jernalder). Den ligger så langt borte, at den næppe hører til bebyggelsen ved Hjorttdalgård, men antyder afstanden til en nabo boplads, som endnu er ukendt.

Syd for Tjele Langsø er der derimod tidligere fundet jernalderbebyggelse bl.a. ved Karlshøj, så man har nu kendskab til bebyggelse på begge sider af søen.

Hvad har så gjort det til et godt sted at bo for ca. 2000 år siden? Det er her nærliggende at pege den korte afstand til Tjele Langsø. Mod syd ned mod søen har man således haft adgang til gode engarealer med godt græs, der ikke mindst kan være brugt til foder i de lange vintermåneder. Mod nord har der været mere tørre arealer, der kan have været udnyttet som overdrev om sommeren.

Små dyrkede marker har man formodentlig haft i umiddelbar nærhed af bopladsen. Fra mange andre bopladser ved vi, at en placering i grænsezonen mellem de fugtige og de mere tørre områder ofte har være foretrukket.

Figur 10. Låg til et lerkar – 6 cm bredt.

Tak til Betina og Torben Jensen for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Ethelberg, P. m.fl.: *Det sønderjyske landbrugs historie. Jernalder, Vikingetid & Middelalder*. Haderslev 2003.

Jensen, J.: *Danmarks Oldtid – Ældre Jernalder*. København 2003.

Zimmermann, W.H.: *Erntebegraving in Rutenberg und Diemen aus archäologischer und volkskundlicher Sicht*.

I: Néprajzi Értesítő 71-73, 1989-91 (T.Hoffmann-Festschrift). Budapest.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.: VSM 09541

Lokalitet: Fastrupvej 1, 8830 Tjele.

Sogn, herred og amt: Vammen sogn, Nørlyng herred, Viborg amt.

Dansk Kulturhistorisk Centralregister: 130814-162

Kulturarvsstyrelsens j. nr.: 2008-7.24.02/VSM-0027

Bygherre: Betina og Torben Jensen, Fastrupvej 1, 8830 Tjele.

Areal: Ca. 1000m².

Rendegravemaskine fra: Hans Jochumsen, Vammen

Deltagere i udgravningen: Claus Frederik Sørensen (daglig leder og beretningspligt), Anne Line Trøllund Nielsen (studerende), Abdolkarim Torabinejad (arbejdsmand), Gorm Jensen Juul Olesen (Arbejdsmand).

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjul-
torvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren, Kulturarvsstyrelsen og Viborg Stiftsmuseum.

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

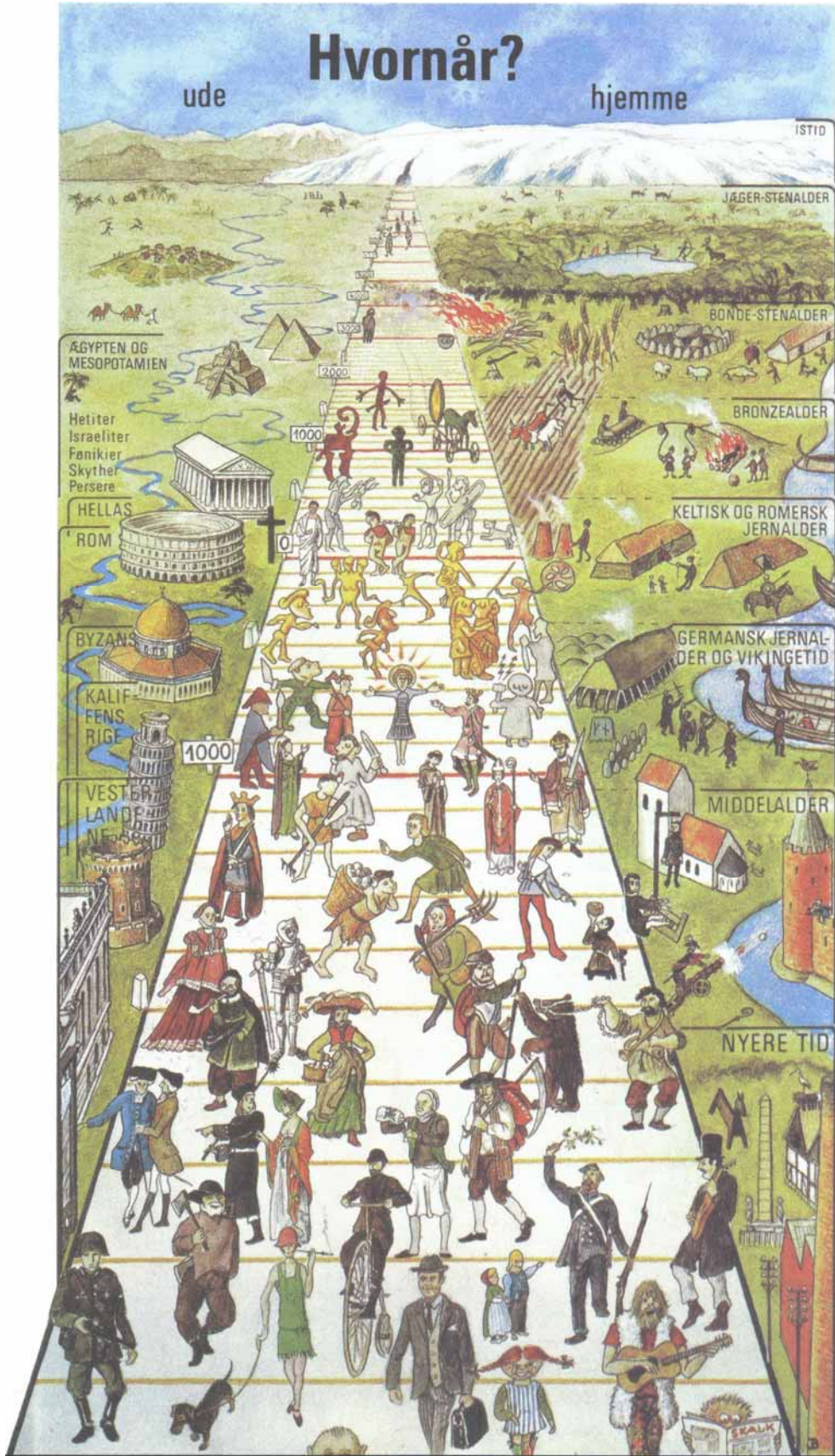
Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie.

Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004.
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
3. Brobakken – en samlingsplads fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen 2006.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005.
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005.
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen 2006.
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006.
13. Løvel Syd - bebyggelsesspor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Malene R. Beck & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2006.
14. Skaldehøj og Arildsvej - to bopladser fra førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. Under udarbejdelse.
15. Liseborg- et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. Under udarbejdelse.
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjerminde 2006.
17. Søhuset, Viborg - på kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen 2006.
18. Formyre SØ - hustomt og grave fra sen ældre bronzealder - fladmarksgravpladser fra tidlig jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
19. Tindbækvej 25 - Gravhøj fra enkeltgravskultur. Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen 2007.
20. Langmosegård - en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen 2007.
21. Løgstrup SØ - en boplads fra yngre jernalder - aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Sanne Boddum, Mikkel Kiildsen & Mikael H. Nielsen 2007.
22. Viborg Vestermark - Bopladser fra bronzealderen. og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
23. Ridder Munks Vej - En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen 2007
24. Rødding SV - bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. Under udarbejdelse.
25. Randrup Mølle – et langhus med forsænket østende fra yngre stenalder. Sidsel Wåhlin og Martin Mikkelsen 2008.
26. Spangsdal II og Gl. Asmild. Under udarbejdelse.
27. Bjerring Hede - en gravplads fra ældre jernalder - en boplads- og aktivitetsspor fra ældre jernalder. Asger V. Amundsen og Martin Mikkelsen 2008.
28. Liseborg Høje - boplads fra yngre bronzealder - begravelse i vognfading fra vikingetid. Elin Vanting & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
29. Stenshede Syd - Gravhøj fra enkeltgravskultur - bopladser fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Claus Sørensen og Martin Mikkelsen 2009.
30. Hjortdalgård - en boplads fra ældre jernalder. Claus Frederik Sørensen og Dorthe Kaldal Mikkelsen.

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK